

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»

на тему: **«ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ СІМ'Ї І ШКОЛИ У
МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»**

Виконала: студентка 6 курсу, групи 61
напряму підготовки (спеціальності)
8.01010201 «Початкова освіта»
Господарчук Марія Станіславівна

Керівник : доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки
Дувбасенюк О.А.
Рецензент: кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри «Сестринська справа»
Шигонська М.В.

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри : доктор педагогічних наук,
професор Антонова О.Є.

(підпис)

« _____ » _____ 2015 року

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Педагогічна взаємодія сім'ї і школи моральному вихованні як наукова проблема.....	Ошибка! Закладка не определена.
1.1. Сутність морального виховання молодших школярів у науково педагогічній літературі.....	Ошибка! Закладка не определена.
1.2. Сім'я як провідний соціальний інститут морального виховання молодших школярів.....	Ошибка! Закладка не определена.
1.3. Особливості педагогічної взаємодії сім'ї та школи у моральному розвитку учнів початкової школи ...	Ошибка! Закладка не определена.
Висновки до першого розділу.....	Ошибка! Закладка не определена.
Розділ 2. Організація експериментальної роботи щодо виявлення умінь взаємодії навчально-виховного закладу з сім'ями молодших школярів.	Ошибка! Закладка не определена.
2.1. Діагностика моральної вихованості молодших школярів ...	Ошибка! Закладка не определена.
2.2. Форма роботи вчителів та батьків у моральному вихованні молодших школярів.....	Ошибка! Закладка не определена.
2.3. Методичні рекомендації щодо оптимального процесу взаємодії сім'ї та школи у моральному вихованні молодших школярів ...	Ошибка! Закладка не определена.
2.4. Особливості й перспективи розвитку сучасної сім'ї.....	Ошибка! Закладка не определена.
Висновки до другого розділу.....	Ошибка! Закладка не определена.
Висновки	8
Список використаної літератури.....	12
Додатки.....	Ошибка! Закладка не определена.

ВСТУП

Актуальність проблеми. Виховання молоді є найактуальнішою темою в сучасному суспільстві. Багато дітей зростають у неповних сім'ях, без батька або матері, що негативно впливає на їхню психіку. Для того, щоб дитини належно розвивалися, батькам потрібно разом брати участь у виховному процесі. Молодший шкільний вік – особливий етап у формуванні ставлення людини до навколишнього світу. Цей вік сприятливий для формування у дітей основ культури поведінки: вони схильні до наслідування, вірять дорослим. Основними рушійними силами морального виховання школярів є школа і родина. Лише у дружній співпраці вони можуть порозумітися і досягти очікуваного результату. Сьогодні в Україні зростає роль морального виховання підростаючого покоління. Завдання морального виховання знаходять своє відображення в таких освітніх документах як Закон України «Про освіту», Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України, Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)», Національна програма «Діти України» та ін.

Метою освіти визначено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу і молоді.

Різні аспекти моральності особистості розкривають представники багатьох наук, до яких належать: загально філософські (М. Булатов, В. Лекторський, Є. Маркарян, Г. Межуев, Є. Юдін), естетичні (Ю. Боров, С. Гольденштріхт, В. Іванов, А. Канарський, М. Кіященко, М. Лейзеров, Ю. Лотман, Л.Новикова), загальнопсихологічні (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, П. Гальперін, М. Каган, О. Леонтьєв, Б. Ломов, В. Ротенберг, С. Рубінштейн), педагогічні (В. Давидов, І. Лернер, В. Ледньов, Я. Понамарьов, О. Батюшкіна). Теоретичні основи морального виховання молодших школярів розробляли Г.Ващенко, А. Макаренко,

В. Сухомлинський, К. Ушинський, О. Воропай, Н. Злагода, Т. Волкова, О. Кравець, Г. Лозко, Т. Волкова, Г. Виноградов, А. Ізмайлов та інші видатні педагоги. Окремі аспекти проблеми морального виховання учнів досліджували В. Білоусова, М. Болдирєв, В. Галузинський, В. Гурін, В. Горєєва, В. Кумарін, А. Мудрик, Т. Цвелих та ін. Роль школи та сім'ї у моральному вихованні молодшого школяра розглядали А. Бікаєва, О. Бутенко, О. Біла, Н. Острогляд, Л. Онуфрієнко, А. Багерська, Н. Максимова, Н. Бойко та ін.

Співпраця класного керівника і батьків розкрито О. Маланчук, Р. Сербіна, А. Полударова, С. Мартиненко, Н. Бойко, О. Кіян, В. Міляєва та ін. Стратегічні цілі розвитку освіти ХХІ ст. передбачають партнерство сім'ї і школи, що сприятиме більш активному залученню батьків для громадського зростання підростаючого покоління.

Проте формування моральності молодших школярів у взаємодії сім'ї та школи як авторитетних, впливових, і значущих для дитини молодшого шкільного віку інституцій суспільства, що мають в собі моральний потенціал, є мало дослідженим у вітчизняній педагогіці. Натомість більше уваги приділяється вихованню духовності у підлітків та старшокласників, хоча в цей період розвитку дитини у неї вже сформовані провідні ціннісні орієнтації, життєві переконання та принципи і впливати на їх формування чи докорінну зміну набагато важче, ніж створити сприятливі умови для їх виховання ще в молодшому шкільному віці, закласти підґрунтя моралі, відкрити суть істинних цінностей, спрямувати розвиток у русло вдосконалення і саморозвитку. Виявлення стану моральної вихованості молодших школярів та моніторинг взаємодії батьків і вчителів зумовлюють необхідність оптимізації означеного процесу через забезпечення відповідних педагогічних умов.

Дуже важливо мати добрі знання, але ще краще – добру душу. Від того, яким цінностям молода людина буде надавати перевагу, залежить не лише її доля, її особистий успіх, але і доля нашої країни, яка знаходиться на новому етапі розвитку. Дослідження взаємодії сім'ї і школи нині залишається вирішальним чинником становлення особистості нових членів суспільства.

Які ж складові виховної позиції сім'ї особливо значущі? Яких типових помилок припускається вона під впливом зовнішніх змін, що ускладнюють виховання дітей? Перш за все, сучасна сім'я опинилася деякою мірою в дезорієнтованій позиції щодо своєї ролі і можливостей виховання дітей в нових умовах. Зміни ж зовнішніх умов, ускладнення їх відіграють роль певного роду каталізаторів помилок. По-перше, вузьке трактування своїх обов'язків стосовно дітей. У багатьох випадках сім'я є лише засобом матеріального забезпечення дітей. Не усвідомлюється виняткова, нічим незамінна роль сім'ї в становленні особистості дітей, ігнорується і характеристика прав і обов'язків щодо закону. По друге, і на сьогодні, на жаль, батьки продовжують ототожнювати повчання, настанови з вихованням. Виховує перш за все приклад батьків, їхня поведінка, моральне обличчя, атмосфера і спілкування в сім'ї.

Актуальність, теоретичне і практичне значення зазначеної проблеми, недостатність наукових розробок, спрямованих на її вирішення, необхідність розв'язання існуючих суперечностей зумовили вибір теми для дослідження. Ураховуючи недостатню теоретичну розробку й нагальну практичну потребу у вирішенні означеної проблеми, темою дослідження даної магістерської роботи було обрано: "Педагогічна взаємодія сім'ї і школи у моральному вихованні молодших школярів". Таким чином актуальність свідчить про необхідність тісної співпраці сім'ї і школи у моральному вихованні молодших школярів.

Об'єкт дослідження: процес спільної діяльності сім'ї і школи у моральному вихованні молодших школярів.

Предмет дослідження: зміст, форми і методи взаємодії школи та сім'ї у моральному вихованні учнів початкових класів.

Мета: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити особливості педагогічної взаємодії батьків і вчителів, шляхом упровадження відповідних педагогічних умов.

Гіпотеза дослідження передбачає, що виховна діяльність дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи набуває результативності за умов

переходу педагогів від керівництва сімейним вихованням до співробітництва з батьками учнів на засадах партнерства, узгодження виховних позицій учителів і батьків як агентів соціалізації, запровадження відповідного змістового і методичного забезпечення.

Завдання:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній літературі.
2. Визначити рівень сформованості моральності у молодших школярів.
3. Вивчити та узагальнити ефективні форми і методи взаємодії сім'ї і школи у моральному вихованні молодших школярів
4. Розробити методичні рекомендації щодо ефективності співпраці вчителів з батьками.

Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс дослідницьких ***методів***:

- теоретичних: аналіз, узагальнення, порівняння і зіставлення різних поглядів учених (філософів, психологів, педагогів) на визначену проблему для з'ясування теоретичних засад дослідження;
- емпіричних: педагогічне спостереження, анкетування, тестування, опитування, бесіда; метод комплексної педагогічної діагностики;
- методів математичної обробки одержаних результатів для перевірки кількісного та якісного аналізу результатів експериментальної роботи, установлення достовірності висновків дослідження.

Наукова новизна магістерського дослідження – полягає у дослідженні сучасного стану педагогічної взаємодії сім'ї і школи, моральної вихованості молодших школярів, уточнено зміст понять: “виховання,” “мораль”, “моральне виховання”, “моральність”, “моральна свідомість”, “моральні почуття ” “моральний мотив”, “педагогічна взаємодія”, вперше була створена сучасна “педагогічна школа для батьків.”

Практична значущість проведеного магістерського дослідження полягає в розробленні методичних рекомендацій керівникам ЗНЗ щодо покращення педагогічної взаємодії сім'ї і школи у моральному вихованні

молодших школярів її вдосконалення в сучасних умовах. Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності керівників ЗНЗ, заступників директорів ЗНЗ.

Експериментальна база: науково-дослідницька робота проводилася на базі спеціалізованої школи №41 ім. З. К. Слюсаренка в м. Києві, та Лехнівська ЗОШ І-ІІІ ступенів Баришівського району в 2 класах. До процесу були задіяні молодші школярі і їхні батьки та класний керівник.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження теми дипломної роботи: «Педагогічна взаємодія сім'ї і школи у моральному вихованні молодших школярів», зробимо наступні висновки:

1. Моральна вихованість особистості передбачає сформованість таких компонентів: моральні знання, моральні переконання, моральні почуття, моральні цінності, моральна спрямованість поведінки, моральні звички, моральні якості, моральна свідомість та моральна культура. Моральні знання молодших школярів виконують функцію регулятора моральної поведінки. Вони представлені на таких рівнях: уявлення (в яких відображені лише зовнішні ознаки предметів); поняття (в яких є лише істотні ознаки явищ). Молодшим школярам властива невідповідність між знаннями моральних норм і поведінкою. Це вікова особливість дитини, яка ще тільки вчиться орієнтуватися в розмаїтті життєвих ситуацій, зіставляти свої уявлення з дійсністю, реальними вчинками, конкретною поведінкою.

2. З'ясовано, що структурними компонентами моральної вихованості молодших школярів є моральні знання, моральні переконання, моральні почуття, моральні цінності, моральна спрямованість поведінки, моральні звички, моральні якості, моральна свідомість та моральна культура. Всі вони, безперечно, взаємопов'язані, оскільки, наприклад, моральні переконання формуються лише на основі засвоєних моральних знань, а моральні почуття є головною умовою для становлення моральної свідомості у дітей. Необхідною умовою формування моральної вихованості є врахування вікових та індивідуальних особливостей їх розвитку, при цьому слід наголосити на важливості особистісно-орієнтованого та системного підходу, коли в центрі виховного процесу знаходяться інтереси дитини, її потреби та можливості.

3. Як соціальний інститут сім'я не лише забезпечує збереження традицій у суспільстві, а й спроможна активно адаптуватися до історичних умов, що змінюються, до соціального порядку. Сім'я як провідний інститут соціалізації, який взаємодіє із суспільством, що сприяє розвитку її членів, допомагає їм

задовольняти власні потреби у відносинах з іншими людьми, породжує почуття безпеки та захищеності.

Відмічено, що стиль виховання в сім'ї відіграє одну з найважливіших ролей у розвитку особистості дитини, в процесі її формування як члена сучасного суспільства. Проблема стилю виховання ставить нові вимоги до системи виховання підростаючої особистості, в якій варто завжди враховувати особливості функціонування й розвитку сучасної сім'ї як мікрогрупи суспільства.

4. Знання вчителя з проблеми взаємодії батьків і дітей поділяємо на такі блоки: а) загально-педагогічний (знання цілей та завдань сімейного виховання, взаємин у сім'ї та їх висвітлення у вітчизняній та зарубіжній літературі); б) психолого-педагогічний (знання психофізіологічних особливостей розвитку дитини молодшого шкільного віку, уявлення про індивідуальні властивості та емоційний розвиток особистості дитини в сім'ї, обізнаність із сучасними технологіями сімейного виховання); в) соціально-педагогічний (знання сучасних соціально-педагогічних проблем сім'ї та дитинства, законодавчої бази щодо соціального захисту та підтримки сімей, прав та обов'язків дітей і батьків); г) етнопедагогічний (знання української родинної педагогіки та культури міжособистісних взаємин у сім'ї).

Основними функціональними компонентами підготовки вчителя початкових класів до роботи з батьками молодших школярів у середовищі є педагогічні вміння. За логікою навчально-виховного процесу виділяють такі групи вмінь: гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаторські.

5. Доведено, тип відносин, що склався в сім'ї, впливає на характер становлення особистості дитини і подальшої її долі. Моральне виховання молодших школярів є одним з найскладніших завдань учителя та його сім'ї. Виявлено, що для вирішення цього завдання вчителю потрібно не тільки знання предметів початкових класів і методики їх викладання, але й уміння спрямувати свою діяльність на формування морального виховання дітей. Питання морального виховання, вдосконалення дитини хвилювали

суспільство завжди у усі часи.

Відповідно до проведеної методики, можемо вказати на те, що у батьків районної школи переважає авторитарний стиль, тобто стиль домінування, що вказує на категоричність і непоступливість батьків, не дивно, що дитині часом незатишно під їхнім контролем. Батьки з таким стилем виховання обмежують самостійність дитини, не вважають за потрібне якось обґрунтовувати свої вимоги, супроводжуючи їх жорстким контролем, суворими заборонами, доганами та фізичними покараннями. При такому вихованні у дітей формується лише механізм зовнішнього контролю, заснований на почутті провини або страху перед покаранням, і як тільки загроза покарання ззовні зникає, поведінка дитини може стати потенційно антигромадською. Авторитарні відносини виключають душевну близькість з дітьми, тому між ними і батьками рідко виникає почуття прихильності, що веде до підозрілості, постійної настороженості і навіть ворожості до оточуючих.

6. Формувальний експеримент засвідчив сприяння підвищенню рівня моральної вихованості дітей молодшого шкільного віку. Відповідно, теоретичні знання у дітей переважають над практичними вміннями, визначена необхідність продовження роботи з формування моральної вихованості, як дітей так і батьків. В цілому воно створює умови, необхідні для ділового та доброзичливого контакту між батьками, класним керівником, вчителями-предметниками та дітьми.

7. В напрямі задіяння різних форм та методів роботи вагомим є використання ігор (сюжетно-рольові, дидактичні, рухливі, театралізовані, тощо); бесід; походів, екскурсій, спостережень, участь у дослідницькій діяльності; колективна творча діяльність, що виконується спільно з батьками, тощо. Для виховання у молодших школярів моральних якостей ефективними є наступні педагогічні умови: створення у виховному просторі «школа – сім'я» атмосфери шанобливого ставлення; залучення молодших школярів до активної взаємодії з однолітками, дорослими людьми, старшим поколінням; демонстрування дітям у навчально-виховному процесі кращих зразків

ввічливого ставлення. Їх реалізації сприяють психологічні механізми. Головним завданням педагогічної роботи вважаємо створення в класі єдиного колективу дітей і батьків. Саме класний керівник може стати тією сполучною ланкою, своєрідним координатором, який здатний згуртувати цей колектив.

8. Найбільш ефективним методом інтеграції батьків в освітній процес системи шкільної освіти представляються інтерактивні технології. Інтерактивна робота з батьками може бути ефективною тільки в тому випадку, якщо вона спирається на такі основні принципи. Доведено, що чим більш активніше батьки діють і взаємодіють у проблемних ситуаціях під керівництвом педагога (психолога), тим більше вони засвоять інформації, набудуть навичок в тій чи іншій області, оволодіють вміннями, отримають позитивну мотивацію. У конструктивних діалогах розкривається потенціал і неповторні особливості кожного учасника, що робить взаємодію не тільки пізнавальним, а й розвивають.

9. Наразі освітня система школи повинна бути зорієнтована на забезпечення максимального прояву в діяльності учнів позитивних емоцій (створення позитивного настрою на отримання знань, емоційного підйому в пізнавальній діяльності тощо), створення умов для осмислених дій учнів, заохочення учнівської ініціативи та самостійності. Реалізація виокремлених нами принципів та напрямів співпраці педагога з батьками молодших школярів в системі виховання моральних якостей допоможе досягнути такої мети.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в необхідності обґрунтування змісту і форм співпраці школи і сім'ї щодо соціального розвитку учнів, особливостей використання сучасних інноваційних технологій роботи з батьками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова Г.С. Практична психологія. Підручник для вищої школи / Г.С. Абрамова. – М.: 2004. – 127с.
2. Алёшина Ю.Е. Цикл развития семьи: Исследования и проблемы / Вестник МГУ. Психология. Сер 14., 2004. – № 2. С. 60-72.
3. Антонов А.И. Кризис семьи и пути его преоделения. / А.И. Антонов, А.Л. Борисов – М., 2007. – 345 с.
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посіб. / О.В. Безпалько. – К.: Логос, 2003. – 134 с.
5. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. І: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод, посібник. / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003.-280 с
6. Бех І.Д. Критерії морального виховання молодших школярів / За ред. І.Д. Бека, С.Д. Максименка. – К.: Рад.шк., 1989. – 6-30 с.
7. Божович Л.І. Моральне формування особистості школяра в колективі / Л.І. Божович, Т.Є. Коннікова. – М.: 2000. – 56-63 с.
8. Бондаровська В. та ін. Школа для батьків / В. Бондаровська, К. Бабенко, О. Возіянова та ін. – К.: ТОВ “Батискаф”, 2003. – 320 с.
9. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2001. – 96 с.
10. Буленко Т. В.Соціально-психологічні основи функціонування сучасної сім'ї. – Київ, 2005. – 256 с.
11. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
12. Вікова та педагогічна психологія / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська. З.В.Огороднійчук. – К.: Просвіта, 2001. – 416с.
13. Грибоедова Т.П. Нравственное развитие личности школьника: подходы к диагностике. / Т.Н. Грибоедова. – Новокузнецк: ИПК.2001. – 64С.
14. Григорович Л.А. Педагогіка і психологія / Л.А. Григорович. – М., 2004. – 49 с.
15. Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття):

Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993р. – 896. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.

16. Дюркгейм Э. Общественное разделение труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм. – М.: Наука, 1991. 590 с.
17. Єрмакова Є. Курс морального виховання «Етика». / Є. Єрмакова // Народна освіта, 2011. – № 9-10. – С.85-86.
18. Закон України „Про освіту”: Підписаний Президентом України 23 березня 1996 р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1996. – №10 – С. 5.
19. Иванова Г.П. Освоение нравственных ценностей учащимися общеобразовательных школ в современных условиях. / Г.П. Иванова. – М.: Социум, 2001. – 160 с.
20. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інформаційний збірник МОУ. – 1996. – №13. – С 2-5.
21. Концепція національного виховання. – К.: Право, 1996. – С. 4.
22. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: Монографія. / Т.В. Кравченко. – К.: Фенікс, 2009. – 416 с.
23. Кратохвил С.В. Психотерапия семейно-сексуальных дисгармоний. / С.В. Кратохвил. – М., 2000. – 322 с.
24. Критерії моральної вихованості молодших школярів: Книга для вчителя / За ред. І.Д.Беха, С.Д.Максименка. – К.: Рад. школа, 1989. – 96 с.
25. Кузьмінський А.І. Педагогіка: завдання і ситуації: Практикум. / А.І. Кузьмінський, Л.П. Вовк, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2003 – 429 с.
26. Лохвицька Л. В. Психологічні детермінанти морального виховання дошкільників: теоретичний аспект / Л. В. Лохвицька // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2013. – Вип. 17(1). – С. 419-427.
27. Лихачов Б.Т. Педагогіка. Курс лекцій: Навч. Посібник для студентів пед. навч. закладів і слухачів ІПК і ФПК / Б.Т. Лихачов. – М.: Прометей, Юрайт, 2006. – 234 с.

28. Маклаков А.Г. Загальна психологія: навч.посіб. / А.Г. Маклаков. – СПб.: Питер, 2004. – 109 с.
29. Матвієнко О.В. Основи морального виховання особистості молодшого школяра. / О.В. Матвієнко. – К.: Стилос, 1999. – 152 с.
30. Маценко Л.М. Педагогіка сімейного виховання: Навч. посіб. / Л.М. Маценко. – К.: НАУ, 2008. – 160с.
31. Макарчук В.В. Розвиток взаємодії школи та сім'ї в Україні другої половини ХІХ початку ХХ ст. / В.В. Макарчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя . – 2013. – № 8(1). – С.18-23.
32. Методичні рекомендації з вивчення дисципліни “Педагогіка сімейного виховання” “Соціальна педагогіка” / Лузан П.Г., Іщенко Т.Д., Васюк О.В., Жалдак Л.М., Сатановська Л.А., Бернова О.М., Буцик І.М., Кручек В.А., ТеслюкВ.М. – К.: Аграрна освіта. – 2006. – 46 с.
33. Молода сім'я в Україні: проблеми становлення та розвитку: тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2002 року / [Т. Ф. Алексєнко, О. М. Балакірєва, Н. Г. Гойда, Н. Я. Жилка та ін.]; під ред. М. М. Ілляш, Т. М. Тележенко. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 140 с.
34. Молода сім'я: проблеми та умови її становлення / За ред. проф. А.Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2003. – 184 с.
35. Молодая семья: социально-экономические, правовые, морально-психологические проблемы / [сост. В. И. Зацепин]. – К.: Изд-во «Україна», 1991. – 314 с.
36. Морган Льюис Г. Древнее общество или Исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Л. Г. Морган. – Л.: Изд-во народов севера, 1935. – 350 с.
37. Морозова О.В. Педагогіка семьи. / О.В. Морозова. – Омск: Изд-во ОмГГУ, 2000. – 210 с.
38. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Освіта.- 2001. – 11-18 липня. – С. 2-6.
39. Немов Р. С. Психологія. У трьох книгах. Кн. 1.: Загальні основи психології

- / Р. С. Немов. – М.: Владос, 2000. – 666 с.
40. Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп., перероб. / Л.М. Маценко. – К. : НАКККиМ, 2011. – 293 с.
 41. Пича В. М. Радость семейного общения / В. М. Пича. – К.: Рад. шк., 1991. – 191 с.
 42. Підготовка майбутнього вчителя до морального виховання учнів: Навч. посібник / В.К Демиденко, В.П. Перепелиця, О.О. Худяков; За заг. ред. В.К.Демиденка; Міністерство освіти України. – К., 1996. – 204 с.
 43. Рахімов О.З. Роль морального виховання у формуванні особистості. // Класний керівник / Рахімов О.З. 2001. – № 6.
 44. Реан А.А. Психологія і педагогіка / А.А. Реан, Н.В. Бордовская, С.І. Розум. – СПб.: Пітер, 2000. – 159 с.
 45. Рожков М.І. Байбородова Л.В. Організація виховного процесу в школі: Посібник для студ. вищ. навч. закладів / М.І. Рожков, Л.В. Байбородова. – М.: Гуманит. вид. центр ВЛАДОС, 2000. – 28 с.
 46. Сіданіч І. Л. До питання виховання культури взаємин батьків і дітей молодшого шкільного віку в сім'ї і школі / І.Л. Сіданіч // Освіта і управління. – 2008. – Т. 7. – № 2. – С. 133–145.
 47. Сіданіч І. Л. Культура взаємин батьків і дітей, її сутність та зміст / І.Л. Сіданіч // Освіта і управління. – 2007. – Т. 6. – № 4. – С. 102–109.
 48. Сіданіч І. Л. Історіографія проблеми духовно-морального виховання дітей у вітчизняній школі ХХ століття / І. Л. Сіданіч // Духовність особистості. – 2013. – Вип. 1. – С. 178-196.
 49. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
 50. Спенсер Г. Многомужество и многоженство / Г. Спенсер; пер. с англ. – М.: УРСС, 2007. – 64 с.
 51. Сухомлинський В. О. Виховання і самовиховання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у п'яти томах. – К.: Радянська школа, 1980. – Т. 5. – 679 с.
 52. Стаднік Н. В. Інформаційно-просвітницька робота з батьками молодших школярів у взаємодії школи і сім'ї / Н. В. Стаднік // Теоретико-методичні

проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2013. – Вип. 17(2). – С. 313-321.

53. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у п'яти томах. – К. : Радянська школа, 1979. – Т. 2. – 718 с.
54. Тард Г. Происхождение семьи и собственности / Г. Тард; пер. с фр. – Л.: ЛКИ, 2007. – 152 с.
55. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: навч. посіб. / І. М. Трубавіна. – К.: [ДЦССМ], 2002. – 132 с.
56. Фіцула М.М. Педагогіка. – К.: Академія, 2002. – 528 с.
57. Хорунжа О. Педагогічні технології процесу виховання моральних якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності / О. Хорунжа // Духовність особистості. – 2012. – Вип. 1. – С. 174-182.
58. Черчата Ю. П. Соціально-моральне виховання дітей дошкільного віку / Ю. П. Черчата // Таврійський вісник освіти. – 2013. – № 2. – С. 120-127.